

## **РОЗВИТОК ПРАВНИЧИХ ШКІЛ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ**

**Шевчук Віктор Михайлович**

*доктор юридичних наук, професор,  
завідувач кафедри криміналістики*

*Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,  
головний науковий співробітник,*

*Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності  
імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук  
України, заслужений юрист України,  
м. Харків, Україна*

Харківська наукова криміналістична школа є одним із флагманів розвитку криміналістики в Україні. Її формування, еволюція та сучасний стан стали предметом постійного наукового інтересу. У контексті сучасних глобальних викликів – збройної агресії Російської Федерації, цифрової трансформації суспільства, зростання кіберзлочинності та реформування вищої правової освіти – постає потреба в осмисленні ролі Харківської школи як наукового та освітнього осередку, здатного формувати нову генерацію криміналістів. Тому сьогодні досить актуальним є питання взаємозв'язку історії та сучасності формування та розвитку Харківської криміналістичної школи, встановлення та дослідження ключові етапів її становлення, аналіз її внеску у становлення юридичної науки та освіти України, а також окреслення основних напрямів адаптації такої наукової школи до сучасних викликів та загроз [5, с.75].

Історичний генезис Харківської криміналістичної школи вказує на те, що початки викладання криміналістики та формування витоків викладання дисциплін криміналістичного спрямування сягають кінця ХІХ – початку ХХ століття і пов'язані вони передусім із історією кафедри криміналістики, коли розпочалося системне викладання криміналістичних дисциплін на юридичному факультеті Харківського Імператорського Університету [4, с. 51]. А в свою чергу, історія кафедри пов'язана з виникненням криміналістики як науки, яка виконувала важливу соціальну функцію у протидії злочинності. Викладання криміналістики у вітчизняних юридичних закладах освіти було започатковано ще на юридичному факультеті Харківського Імператорського Університету. У 1910 р. вперше у Російській імперії О. Д. Кисельов починає читати курс криміналістики, який було внесено до навчальної програми саме за його та професора судової медицини Імператорського університету М. С. Бокаріуса клопотанням.

З моменту створення Інституту народного господарства (1920) розпочинається викладання предмета криміналістики в межах

дисциплін судової медицини і кримінальної техніки. У цей час курс «Техніка розслідування злочинів» читається відомим професором М. С. Бокаріусом. Фундаментальні труди професора М. С. Бокаріуса, першого директора Харківського інституту судової експертизи заклали основи виникнення предмета криміналістики на Україні. Деякий час в Інституті народного господарства (Інститут радянського будівництва та права (з 1930), Всеукраїнський комуністичний інститут радянського будівництва та права (з 1933), Харківський юридичний інститут (з 1937) техніку розслідування злочинів викладали практичні працівники. Певний час цей предмет викладав працівник органів прокуратури України Є. М. Євгенєв-Тиш (до 1935 р.), а згодом науковий співробітник Інституту науково-судової експертизи (нині – Науково-дослідний інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса) О. А. Єлисеєв.

В 1936 р. у складі Всеукраїнського комуністичного інституту радянського будівництва та права було створено кафедру судового права (завідувач кафедри професор М. М. Гродзинський), яка забезпечувала викладання курсу «Техніка розслідування злочинів (криміналістика)». У 1939 р. була організована кафедра криміналістики Харківського юридичного інституту, яка проіснувала до 1941 р. (очолював кафедру відомий вчений в галузі судової медицини і криміналістики професор М. М. Бокаріус (молодший)).

У післявоєнний період самостійної кафедри криміналістики спочатку не було. Передумови для формування кафедри криміналістики створювалися в період існування однойменної секції у складі кафедри кримінального права, процесу та криміналістики. Необхідність розробки теоретичних проблем техніки, тактики і методики розслідування злочинів вимагала підготовки наукового потенціалу, активізації навчального процесу.

Створення самостійної кафедри криміналістики відноситься до 1952 р., коли вона виділилася зі складу кафедри кримінального права, процесу і криміналістики. Кафедру на той час очолив доцент В. П. Колмаков, який одночасно був директором Харківського науково-дослідного інституту судових експертиз ім. Заслуженого проф. М. С. Бокаріуса. З 1957 р. протягом майже 25 років кафедрою криміналістики керував професор О. Н. Колесниченко, а з 1981 р. до 1996 р. кафедру очолювала професор В. О. Коновалова. З 1996 р. по червень 2023 р. кафедру очолював професор В. Ю. Шепітько [3].

Значний внесок у формування харківської наукової криміналістичної школи зробили викладачі кафедри криміналістики Харківського юридичного інституту (нині – Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого), створеної в 1939 р. У різні роки кафедру очолювали: професор М. М. Бокаріус (1939–1941), В. П. Колмаков (1952–1957), О. Н. Колесниченко (1957–1982), В. О. Коновалова (1982–1996), В. Ю. Шепітько (1996–2023). З липня 2023 р. кафедрою керує

доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України В. М. Шевчук [4, с. 53].

Активне формування та становлення криміналістичної думки в Україні, у тому числі й у Харкові почалося в 1920–1930-х роках. Перші кафедри криміналістики сформувалися на базі Харківського юридичного інституту. У 1950–1980-х роках закладено фундаментальні напрями досліджень – криміналістична техніка, тактика, методика. Становлення Харківської криміналістичної школи відбувалося у складних політичних умовах, однак уже в 1950–1960-х роках Харків утвердився як один із провідних центрів криміналістичної науки, з активним розвитком проблем тактики, методики та технічних засобів розслідування.

Одним із ключових аспектів, що характеризують харківську наукову криміналістичну школу, є її спадкоємність і розвиток наукових традицій. Школа активно формує власні концепції розвитку криміналістичної науки, зокрема в частині інтеграції інноваційних технологій до процесу досудового розслідування, адаптації європейських стандартів кримінального процесу та підготовки експертів-криміналістів.

Сучасні виклики, з якими зіштовхнулися правоохоронні органи, судова система: війна, цифровізація, кіберзлочинність. Після початку повномасштабної агресії РФ проти України у 2022 році Харківська наукова криміналістична школа зіткнулася з новими реаліями. Науковці змушені працювати в умовах ризику для життя, евакуації та зруйнованої інфраструктури. Проте водночас це стало імпульсом для активізації досліджень у сфері розслідування воєнних злочинів, документування злочинів проти людяності, застосування OSINT-технологій.

Іншим викликом є цифрова трансформація сучасної злочинності. Кафедра криміналістики адаптує свої дослідницькі інтереси до таких тем, як: використання штучного інтелекту в криміналістиці; протидія кіберзлочинності; розробка нових цифрових криміналістичних інструментів. Ці напрями активно підтримуються досліджуються науковцями кафедри криміналістики Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого у тісній співпраці із європейськими партнерами.

Сучасні загрози потребують трансформації як змісту наукових досліджень, так і методів викладання. Основними викликами стали: а) збройна агресія РФ: Харківська школа активно долучається до документування воєнних злочинів, використовуючи криміналістичні підходи та технології; б) цифровізація: розширення напрямів дослідження у сфері цифрової криміналістики, OSINT, штучного інтелекту; в) кіберзлочинність: розробка нових методик протидії та виявлення цифрових слідів; г) реформа правничої освіти: оновлення освітніх програм, впровадження кейс-методу, практикоорієнтованих дисциплін, міждисциплінарного підходу та ін.

Харківська наукова криміналістична школа відіграє вагомую роль у реформуванні правничої освіти. Зміна стандартів вищої освіти, перехід до Європейського простору вищої освіти, впровадження практикоорієнтованих програм і дистанційного навчання вимагають від викладачів і науковців нових підходів.

Кафедра криміналістики активно впроваджує: міждисциплінарні курси (криміналістика + цифрові технології + кібербезпека); навчання на базі штучно змодельованих кейсів; взаємодію зі слідчими органами для реального практичного досвіду; застосування новітніх технологій для вивчення слідчих (розшукових) дій [1, с. 137]. Особлива увага приділяється залученню студентів до наукової роботи, зокрема через студентські наукові гуртки з криміналістики, участь у конкурсах НДР і міжнародних проєктах. На базі кафедри криміналістики НЮУ імені Ярослава Мудрого ведеться підготовка фахівців за сучасними стандартами, здійснюється науково-дослідна робота, проводяться конференції, діють студентські гуртки.

Харківська наукова криміналістична школа є одним із найпотужніших центрів формування криміналістичної науки в Україні. Упродовж десятиліть вона відіграє провідну роль у розвитку методології криміналістики, підготовці фахівців і створенні наукових традицій. Сучасні глобальні виклики – війна, цифровізація, трансформація правничої освіти – актуалізують потребу в переосмисленні ролі школи та окресленні її подальших перспектив.

В реаліях сьогодення Харківська наукова криміналістична школа демонструє високу здатність до адаптації, зберігаючи водночас академічну тяглість і динамічність. В умовах глобальних викликів вона залишається не лише носієм традицій, а й генератором інновацій. Її внесок у науку, освіту та практику криміналістики має стратегічне значення для відновлення і розвитку системи правосуддя в Україні.

### Література

1. Baltrūnienė Ju., Shevchuk V. (2022). Artificial intelligence technologies in law enforcement and justice: Ukrainian and European experience. *Цифрова трансформація кримінального провадження в умовах воєнного стану: матеріали круглого столу* (м. Харків, 23 груд. 2022 р.): електрон. наук. вид.; НДІ вивч. проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України. Харків: Право, 2022. С. 135-140.
2. Кафедра криміналістики: історія становлення та розвитку: до 80-річчя заснування: монографія / В. Ю. Шепітько, В. М. Шевчук, В.І. Алексєйчук та ін. / за ред. В.Ю. Шепітька. Харків: Право, 2020. С. 87-88.
3. Кафедра криміналістики – Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого. <https://nlu.edu.ua/depart/kafedra-kryminalistyky/>

4. Криміналістика : підручник / [В. М. Шевчук, В. А. Журавель, В. Ю. Шепітько та ін.] ; за ред. В. М. Шевчука. Харків : Право, 2024. 1008 с.

5. Konovalova V.O., Shevchuk V.M. (2023). Digital criminalistics as a strategic direction of formation of criminalistic knowledge. *Advanced discoveries of modern science: experience, approaches and innovations*: collection of scientific papers III International Scientific and Theoretical Conference, January 20, 2023. Amsterdam: European Scientific Platform. Pp. 73-77.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-509-2-22>

## **ЮРИДИЧНА НАУКА В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ ТА РЕФОРМУВАННЯ ПРАВНИЧОЇ ОСВІТИ В КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ**

**Щербакова Наталія Володимирівна**

*доктор юридичних наук, доцент,  
професор кафедри цивільного права і процесу,  
Донецький національний університет імені Василя Стуса  
м. Вінниця, Україна*

На сьогоднішньому етапі свого розвитку Україна переживає складний і вкрай важкий період, який зумовлений введенням через російську агресію на її території воєнного стану (ст. 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [1]). Війна торкнулась кожного українця, суб'єктів різних сфер діяльності, не обійшла стороною нікого, і попри наявність прямих військових дій, окупації, ракетних обстрілів, блекаутів – українці об'єднані, як ніколи, налаштовані рішуче, тримають оборону кожен на власному фронті задля спільної перемоги. Безумовно, в зазначених вкрай тяжких умовах здійснювати освітній та науковий процеси належним чином – це є першочерговою задачею, яка постає перед освітянами та науковцями. Від початку повномасштабного вторгнення російського агресора, українська вища освіта та наука працюють в умовах воєнного стану, навчальні та наукові заклади вирішують питання безпеки освітнього процесу і, по суті, можливості існувати та працювати надалі [2, с. 4].

В свою чергу становлення та розвиток України як європейської держави залежить від різних сфер, а саме: ефективної економіки, впровадження інноваційних технологій, якісної освіти, сучасної модернізованої науки. Реформування вищої юридичної освіти та модернізація юридичної науки в Україні виступають важливим напрямком державної політики, що зумовлює необхідність приведення національних освітніх стандартів у відповідність до європейських вимог